

Гримашевич Г. І.,
кандидат філологічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ДІАЛЕКТНИЙ ТЕКСТ ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

У статті охарактеризовано діалектний текст як лінгвокультурний феномен; проаналізовано діалектні тексти, видані упродовж останніх років, які є важливим джерелом дослідження не тільки мовної картини світу українців, а й неоціненним джерелом для інших наук, зокрема етнології, культурології, етнолінгвістики тощо, оскільки в них репрезентовано у вербальній формі світогляд, світосприйняття українців із різних теренів українського діалектного континууму, продемонстровано різноаспектні сфери життєдіяльності людей, насамперед відображено особливості матеріальної та духовної культури як елементу менталітету етнічних груп українців крізь призму говіркового мовлення.

В статье характеризуется диалектный текст как лингвокультурный феномен; проанализированы диалектные тексты, изданные в последние годы, которые являются важным источником исследования не только языковой картины мира украинцев, но и бесценным источником для других наук, в частности этнологии, культурологии, этнолингвистики и т.п., поскольку в них представлены в вербальной форме мировоззрение, мировосприятие украинцев из разных территорий украинского диалектного континуума, продемонстрированы разноаспектные сферы жизнедеятельности людей, прежде всего отражены особенности материальной и духовной культуры как элемента менталитета этнических групп украинский сквозь призму диалектной речи.

The article described the text as a dialect linhvokulturnyy phenomenon; analyzed dialect texts published in recent years, which is an important source of research not only Ukrainian language picture of the world, but also an invaluable resource for other sciences, including ethnology, cultural studies, etc. ethnolinguistics because they represented in verbal form outlook, outlook of various Ukrainian territories Ukrainian dialect continuum, demonstrated rizoaspektni sphere of human activity, primarily reflects features of material and spiritual culture as part of the mentality of Ukrainian ethnic groups in the light of dialect.

Ключові слова: лінгвокультурологія, діалектний текст, текстографія, матеріальна культура, духовна культура, світогляд.

Ключевые слова: лингвокультурология, диалектный текст, текстология, материальная культура, духовная культура, мировоззрение.

Keywords: linguocultural, dialect text, tekstohrafiy, material culture, spiritual culture, worldview.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиріч українські діалектологи акцентують увагу на діалектному мовленні як відображенні в словесній формі світогляду тієї чи іншої етнічної групи українського народу. Як зауважує П. Гриценко, діалектне мовлення проливає світло на з'ясування багатьох проблем етнографії, фольклористики, вивчення історії та сучасного стану матеріальної й духовної культури [9, с. 3]. Швидкоплинність, змінність мовної ситуації, яка зумовлена як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними чинниками, спонукає до запису цінних мовних і культурних свідчень, які через кілька років можуть бути втрачені безповоротно. Тому сучасний стан українських діалектологічних досліджень позначений текстоцентризмом, оскільки увага мовознавців спрямована насамперед на дослідження мовних одиниць різних рівнів крізь призму діалектного тексту.

Видані упродовж останніх років діалектні тексти з різних теренів українського діалектного континууму розширюють не тільки діалектний текстобудівний фонд і є важливим джерелом для різноманітних лінгвістичних студій, а й для інших гуманітарних галузей науки, зокрема й лінгвокультурології, тому такий аспект дослідження вважаємо актуальним для сучасної науки. Підтвердженням зазначеного вище є погляди російських лінгвістів, які виділяють дев'ять напрямів дослідження лінгвокультурного концепту з позиції семіотичного підходу, один із яких вивчає фіксацію в етномові культурної інформації [14, с. 56], тобто йдеться про діалекти, говори як репрезентанти лінгвокультурологічної інформації, а метод лінгвокультурної інтерпретації дає підстави через дослідження лексичних фіксацій проникнути в систему смислів, які становлять підґрунтя семантики слів і відображають культурну специфіку

менталітету етносу [17], яку найоптимальніше можна охарактеризувати саме в тексті.

Аналіз останніх джерел чи публікацій. Сучасна україністика рясніє дослідженнями мовних явищ у лінгвокультурному аспекті (праці Н. Арутюнової, В. Жайворонка, М. Кочергана, Б. Ларіна, М. Літвінової, В. Маслової, Г. Межжеріної, О. Селіванової, О. Тараненка, В. Яковлевої та ін.). Як зазначає І. Тагієва, особливою галуззю дослідження є лінгвокультурологічний аналіз текстів, які зберігають культурологічну інформацію [16, с. 592], а саме такими є діалектні тексти, про важливість яких як цінних наукових джерел наразі сказано немало. Зокрема, Н. Гуйванюк, Н. Руснак визначають діалектний текст як лінгво-когнітивну одиницю, у якій перетинаються інтереси не тільки лінгвістики, а й психології, філософії; як мовне явище, носій найменшої одиниці інформації про говірку як суму знань і резервуар національної свідомості [10, с. 102]. Натомість А. Колесников, досліджуючи проблему діалектного дискурсу як сукупності всіх комунікативних ситуацій реалізації мови, зауважує, що діалектний текст – реальна форма існування мови, найреальніша з усіх можливих [11, с. 241] і, на нашу думку, форма існування та збереження культурних традицій і відображення матеріальної й духовної спадщини етносу.

Видання значної кількості діалектних текстів із різних теренів українського діалектного континууму, представлення їх широкому загалу підтверджує вкотре думку про важливість та актуальність цієї справи. Про це передовсім зазначають мовознавці, які безпосередньо працюють над збиранням діалектного говіркового зв'язного мовлення та його репрезентацією. Зокрема, упорядники текстів «Говірки Черкащини» [7] та «Говірки Західної Полтавщини» [5] зауважують, що в сучасній українській лінгвістиці, як і славістиці загалом, текстовий напрям дослідження діалектної мови вчені визначають як домінантний, адже достовірна кваліфікація говірок, комплексний опис і вивчення напрямів та чинників змін у їхніх системах, специфіки функціонування діалектних елементів, особливостей мовної

особистості діалектоносіїв неможлива без спеціально засвідченого діалектного матеріалу у вигляді зв'язних текстів, представлених на електронних і паперових носіях [7, с. 18]; зорієнтованість на текст, текстоцентризм дескриптивних досліджень поступово стають ідеологемою сучасної діалектології [6, с. 13]. Отже, наявні дослідження діалектних текстів спрямовані на якнай докладніший опис говіркового мовлення як системи взаємопов'язаних елементів різних мовних рівнів крізь призму світосприйняття говірконосія, одним з аспектів яких є характеристика діалектного тексту як лінгвокультурного феномену.

Виклад основного матеріалу дослідження. У діалектному тексті відображена національно-культурна специфіка українців певного ареалу, репрезентовано особливості звичаїв, обрядів, ритуалів, вірувань і повір'їв вербальним засобами. Зокрема, у текстах, які репрезентують середньонаддніпрянський діалект та суміжні говірки насамперед акцентуємо увагу на записах говіркового мовлення про традиційну духовну культуру, зокрема про мораль, родильну, весільну та поховальну обрядовість, про ставлення до церкви та роль церкви й релігії в житті людини, вірування, хоча частина представленого вже відійшла в минуле, а збереглася тільки в мовленні представників старшого покоління, що свідчить про нівелювання, але хоча б часткове збереження цих народних устроїв життя й сьогодні [5; 6; 7].

Зростає наукова вага діалектних текстів із тих зон українського діалектного континууму, мешканці яких змушені були емігрувати з рідного оточення через низку екстралінгвальних чинників. Це передовсім стосується значної частини території Середнього Полісся, яка потерпіла від аварії на ЧАЕС, наслідком чого стали інтенсивні міграційні рухи, що призвели до глибоких демографічних змін у межах середньополіського діалекту, який як діалектна цілість перестав існувати. З огляду на це хочемо відзначити два збірники діалектних текстів – чотиритомне видання «Говірка села Машеве Чорнобильського району» [4] та двотомник «Говірки чорнобильської зони» [8], які репрезентують матеріал про духовну та матеріальну культуру, господарювання та світогляд поліщуків, котрі зараз відірвані від свого мовного

мікросоціуму, проте зберігають у пам'яті культуру, звичаї та традиції, минуле життя, позначене моральністю, шанобливим ставленням до старших, до релігії й церкви. Представлені тут тексти – це своєрідний духовний пам'ятник мешканцям архаїчного куточка Славії та їхній духовній культурі, який зберігає закодовану в тексті ментальність поліщуків.

Діалектний текст – один зі шляхів передачі культурної інформації з покоління в покоління, частиною якої є життя діалектоносіїв у зв'язку з релігією та церквою, бо саме в тексті спостерігаємо збереження в пам'яті діалектоносіїв вірувань, ставлення до релігії, церкви, самоідентифікації як однієї з етнічних груп українського народу насамперед на тих теренах, які відірвані від українськомовного діалектного континууму. З огляду на це актуальним і важливим є збірник діалектних текстів Г. Аркушина «Голоси з Підляшшя», у якому, як зауважує автор, представлено розповіді про сім'ю, звичаї та обряди, про те, що й досі болить, перекази й бувальщини [2, с. 16]. Зокрема, відзначаємо низку текстів про Православ'я, про церкву, про відзначення різних релігійних свят, які мешканці Підляшшя святкують за православними канонами, за тими традиціями, які передавалися з покоління в покоління сім'ях, ходять на богослужіння до православних церков, які ще подекуди тут збереглися, і вважають себе православними, навіть мову, якою говорять, називають *православною* [2, с. 133], зауважують, що спілкуються *по-хохольську* [2, с. 137], ідентифікують себе українцями: «... ми на'лежим до укра'їїнц'уї / ми укра'їїнц'і» [2, с. 208].

Діалектний текст репрезентує зв'язок діалектного мовлення, мислення та духовної культури, а також є свідченням історії народу крізь призму світобачення мовця. Підтвердженням цього є збірник текстів Г. Аркушина «Голоси з Волинського Полісся» [1], у якій представлено розповіді волинян-поліщуків про їхню матеріальну (будівництво, мисливство, сільськогосподарські роботи, особливості побуту, різні промисли) й духовну культуру (різні традиції, вірування, звичаї, обряди, народні пісні, прокльони, перекази, святкування Різдва тощо), та зразки сучасних текстів із говірок

Бориспільщини з традиційною тематикою, як зазначають упорядники, – село, господарювання, духовна культура, колгосп, війна, життєві історії, зокрема значна частина про Голодомор, примусові роботи в Німеччині тощо [3, с. 8], значна частина текстів присвячена традиційній духовній культурі, зокрема церкві, церковній службі, причастю, сповіді, представлено зразки фольклору, матеріали про весільні звичаї тощо, які створюють загальний культурно-мовний простір представлених ареалів. Водночас М. Лесюк наводить приклади текстів-спогадів про радянсько-енкаведистські репресії в Галичині, бо важко знайти родину, яка б не постраждала від комуністичного режиму, у якій хтось би не був репресований, запроторений у гулаги, на Сибір тощо [13, с. 206]. Такі тексти мають важливе значення як для лінгвістичних студій, так і для історичних та лінгвокультурологічних.

У тексті можна вивчати мовну семантику лексичних знаків, граматичних категорій, лексичних і граматичних структур, семантику культурних етнокодів. І. Кевлюк, досліджуючи проблему терміна «фразема» в етнолінгвістиці та лінгвокультурології, зазначає, що актуальною проблемою сьогодення є вивчення мовних явищ у їх взаємозалежності з людським фактором, що сприяє інтенсивному розвитку етнолінгвістики й лінгвокультурології [12, с. 250]. Зауважимо, що в досліджуваних діалектних текстах знаходимо немало зразків народних сталих висловів, фразеологізмів, прислів'їв та приказок, народних пісень, жартів, які образно віддзеркалюють світогляд діалектоносіїв.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, діалектний текст як лінгвокультурна одиниця сприяє не тільки розширенню емпіричної бази української діалектології, а й завдяки повноті представленого матеріалу створює цілісну картину світобачення мовця, свідчить про його самоствердження як представника певної етнічної групи, яка має свою культуру та історію, оскільки в тексті повертаються з минулого призабуті мовні та культурні факти, відображене самоусвідомлення себе як носія духовної та матеріальної культури засобами зв'язного діалектного мовлення. У діалектному тексті представлено код духовної культури певної етнічної групи, виражений

через слово, тому діалектний текст сприяє виконанню основного завдання лінгвокультурології, яке, як зазначає Ю. Степанов, полягає в дослідженні та описі взаємовідносин між мовою і культурою, мовою та етносом, мовою і народним менталітетом [15, с. 8], дає підстави розкривати сутність мовного бачення світу певною лінгвокультурною групою етносу на вибраному хронологічному зрізі з урахуванням лінгвістичних та етнолінгвістичних факторів.

Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні діалектного тексту як об'єкта граматики, який уможливить виявлення функціонування в ньому граматичних одиниць різних класів.

Бібліографічний список

1. Аркушин Григорій. Голоси з Волинського Полісся (Тексти) / Григорій Аркушин. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 542 с. + 2 електрон. опт. диски (DVD).
2. Аркушин Григорій. Голоси з Підляшшя (Тексти) / Григорій Аркушин. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі України, 2007. – 536 с.
3. Бідношия Ю. І., Дика Л. В. Говірки Бориспільщини : Сучасні діалектні тексти та пам'ятки мови. / Ю. І. Бідношия, Л. В. Дика. – Київ : Інститут української мови НАНУ, 2008. – 480 с.
4. Говірка села Машеве Чорнобильського району. – Ч. 1. Тексти / Уклад. Бідношия, Ю. І., Дика Л. В. – К. : Довіра, 2003. – 456 с.; Говірка села Машеве Чорнобильського району. Ч. 2. Тексти / Уклад. Г. В. Воронич, Л. А. Москаленко, Л. Г. Пономар. – К. : Довіра, 2003. – 607 с.
5. Говірки Західної Полтавщини : Збірник діалектних текстів / Упоряд. Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2012. – 324 с.
6. Говірки Південної Київщини : Збірник діалектних текстів / Упоряд. Г. І. Мартинова, З. М. Денисенко, Т. В. Щербина. – Черкаси, 2008. – 370 с.
7. Говірки Черкащини : Збірник діалектних текстів / Упоряд. Г. І. Мартинова, Т. В. Щербина, А. А. Таран. – Черкаси, 2013. – 882 с.
8. Говірки чорнобильської зони. Тексти / Упоряд. П. Ю. Гриценко та інші. –

К., 1996. – 358 с.

9. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики / П. Ю. Гриценко. – К. : Наук. думка, 1990. – 270 с.

10. Гуйванюк Н. В., Руснак Н. О. Діалектний текст як лінгво-когнітивна одиниця / Н. В. Гуйванюк, Н. О. Руснак // Українська мова. – 2003. – № 2 (7). – С. 102–110.

11. Колесников Андрій. Діалектний дискурс як об'єкт спостереження граматичної семантики / Андрій Колесников // Семантика мови і тексту : Матеріали XI Міжнародної конференції (м. Івано-Франківськ, 26-28 вересня 2012 року). – Івано-Франківськ, 2012. – С. 240–244.

12. Кевлюк І. В. Термін «фразема» в етнолінгвістиці та лінгвокультурології І. В. Кевлюк // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : Збірник наукових праць / За заг. ред. Ж. В. Колоїз. – Вип. 6. – Кривий Ріг : КДПУ, 2011. – С. 249–254.

13. Лесюк Микола. Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району) / Микола Лесюк. – Івано-Франківськ : Вид-во «Нова зоря», 2008. – 328 с.

14. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : учеб. пособие / Минск : Тетра-Системс, 2004. – 256 с.

15. Степанов Ю. С. В трёхмерном пространстве языка (Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства) / Ю. С. Степанов. – М. : Наука, 1985. – 315 с.

16. Тагієва Ірина. Лінгвокультурологічний напрям у вивченні концептів / Ірина Тагієва // Семантика мови і тексту : Матеріали XI Міжнародної конференції (м. Івано-Франківськ, 26-28 вересня 2012 року). – Івано-Франківськ, 2012. – С. 292–294.

17. Телия В. Н. Русская фразеология : семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.